

„Геният на играта“ е книга, която се опира на задълбочени изследвания и е сериозен принос към световния дебат за детството. Играта е в сърцето на детството. Този труд задълбочава разбирането ни за изключително важната полза от играта и ни учи да я ценим. В нея се корени способността ни за социално действие, за употреба на въображението ни, за развитие на емоционална грамотност и справяне с нови предизвикателства. Авторката показва също как лишаването от игра (нещо, от което страдат много от децата днес) представлява опасност за всички ни. Това е важно четиво за хората, които са сериозно загрижени за децата.

Кристофър Клаудър, „Алианс за детството“

Сали има гениален усет за същността на детството. Примерите ѝ с играещи деца са не само очарователни, но и изключително сериозни, тъй като ни разкриват дълбините на играта и огромното ѝ значение в човешкия живот. Тя е изпъстрила идеите на големи педагози, психолози и защитници на децата с реални случки, като ни въвежда в богатия свят на литературата и организациите, посветени на важната роля на детската игра. Днес, когато над детството е надвиснала заплахата, а играта е отмиращо изкуство, тази книга е от огромна полза за децата и предлага много помощ за възрастните, които желаят да разберат силата на това изкуство.

Джоан Алмън

За хората, които работят с детската игра, тази книга ще бъде както полезна, така и предизвикателство. Сали Дженкинсън се впуска в играта, каквато е била в миналото и по този начин провокира загриженост за състоянието ѝ днес. Спомените за играта дават важна историческа отправна точка, от която да размислим за възможностите и постиженията ѝ днес. Дълбоката ангажираност на Сали с чистотата и здравословността на играта налива масло в огъня на дебатите през XXI в., когато се счита, че тя трябва да

следва „технологически предписания“, възпрепятстващи свободата на децата сами да създават светове.

„Геният на играта“ насърчава педагозите да се вслушват в намеренията на децата, като наблюдават играта им и се опитват да разберат върху какво работят чрез нея. Книгата ни подтиква да зачетем духа на играта в пространството (във всеки аспект на тази дума), което отделяме за децата, за им дадем шанс да играят свободно.

Книгата е важен принос към все по-многобройните книги, посветени на темата на играта. Сали Дженкинсън ни насърчава да се съобразяваме с играта в живота на децата като цяло, както и в предучилищната и училищна дейност. Книгата заслужава да бъде четена от широк кръг читатели и ще предизвика оживен дебат сред педагозите, които се занимават с малки деца.

*Д-р Кейти Нътбраун
Педагогически департамент, Шефилдски университет*

Сали Дженкинсън

ГЕНИЯТ НА ИГРАТА
Празникът, наречен детство

София, 2013

Преводът е направен по изданието:

SALLY JENKINSON

THE GENIUS OF PLAY

CELEBRATING THE SPIRIT OF CHILDHOOD

PUBLISHED BY HAWTHORN PRESS, HAWTHORN

HOUSE, 1 LANSDOWN LANE, STROUD,

GLOUCESTERSHIRE, GL5 1BJ, UK

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2001 Sally Jenkinson

© Гаяне Минасян, превод, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-327-6

Сали Дженкинсът

ГЕНИЯТ
НА
ИГРАТА

Празникът,
наречен детство

Превод от английски
Гаяне Минасян

Съдържание

Благодарности	11
Предговор	13
Въведение	17
1. Началото	23
2. Хайде да играем! Социалната роля на играта.....	37
3. Емоционалната роля на играта: как учим сърцето си	59
4. Истината на въображението	85
5. Играта, езикът и изкуствата.....	111
6. Откъде идва игривият дух на детството?	127
7. Играчките	139
8. Харта за детската игра	157
9. Децата имат нужда от хора, които им позволяват да играят.....	169
Приложение 1. Декларация за правото на детето на игра	177
Приложение 2. Телевизията и общественото здраве	183
Приложение 3. Телевизионни статистики.....	189

Приложение 4.

Да се освободим от телевизията..... 193

Приложение 5.

Организации и източници с материали 201

Бележки 205

Библиография..... 213

Гений: съпътстващ, покровителстващ дух^А.

Чл. 31 от Конвенцията за правата на детето, приета от
Общото събрание на ООН на 20 ноември 1989 г.:

1. Държавите – страни по Конвенцията, признават правото на детето на отдих и почивка, на участие в игри и дейности за отмора, подходящи за възрастта му, и на свободно участие в културния живот и изкуствата.
2. Държавите – страни по Конвенцията, зачитат и развиват правото на детето на пълноценно участие в културния и творческия живот и насърчават предоставянето на подходящи и равни възможности за културна и творческа дейност, отдих и отмора.

^А Значението на английската дума *genius* съгласно Оксфордския речник на английския език. Произходът на думата от латински носи значението на „дух, който съпътства човек от рождението“. Оттам по-късно към края на XVI в. придобива смисъл на „специфична наклонност на личността“, преминала в „природна способност на личността“ и накрая – „изключителна природна способност“ (в средата на XVII в.). (Всички бележки под линия са на преводача.)

Благодарности

Благодаря на трите деца от миналото – Лесли Грей, Джон Арнолд и Брайън Аг, които ще се разпознаят в главите на книгата, както и на всички други деца, чиито думи, дела и образи оживяват редовете на тази книга.

Благодаря на всичките си колеги и приятели, както и на съпруга си Ангъс и трите ми деца Дъруин, Хемиш и Емили.

Предговор

Мери Джейн Дръмънд

Що за книга е това? Тя е: покана да си спомним собственото си детство и игри; научен и мултидисциплинарен анализ на съществуващите изследвания; силен аргумент за важната роля на играта за човешкото развитие; съкровище от внимателно подбрани наблюдения на детската игра в миналото и настоящето; пропуск за зоната на вероятностите – където това, което би било, би могло, може би и „какво ако?“ взимат връх над настоящата реалност; ръководство за оцеляване за възрастния, който е посветен на каузата на детството; сборник с незабравими картини от живота на децата. „Геният на играта“ е всичко това и много повече.

Сали Дженкинсън навлиза директно във великата тема на тази книга. Още от първите страници тя въвежда читателя в метафората на *пътуването* като начин да разберем какво правят децата, как преминават през времето; как от играта тук и сега на къщи, скривалища, кукли и обличане тръгват към неопределеното си и непредсказуемо бъдеще. Ала това, което предлага авторката, не е някаква пътна карта; книгата не съдържа набор от инструкции как да стигнем бързо от А до Б, как да осъществим прехода от млади към стари, от малки към големи, от неумели към способни, от неграмотни към грамотни и от деца към възрастни. В света на детската игра има множество пътища; заглавията на главите посочват само някои от важните моменти, през които читателите ще

преминат, вървейки по стъпките на детето, на всички деца, които простичко следват пътя си, без ни най-малко да знаят накъде ще ги заведе той. Изключителният талант на Сали Дженкинсън се състои в това, че никога не изпуска от поглед сложността на играта. Тя срязява опитите на добронамерените педагози да пленят спонтанността на играта с цел да постигнат някаква своя, предварително поставена образователна цел; тя отхвърля тривиалността на играта, дефинирана от задължителни инструкции, като презрително я окачествява като „полуфабрикат“.

От гледна точка на редовия педагог тази книга е дългоочакван контрапункт на множеството съвременни публикации, целящи да дефинират ролята на детската игра в образованието с аргумента за ранни постижения и повишаване на успеха в училище. Разсъжденията на Сали Дженкинсън имат много измерения: тя очертава моралните цели на играта; как тя разбужда „нравственото въображение“ на детето – друга показателна фраза. Тя разкрива както емоционалната, така и социалната стойност на играта, работата на детето в областта на съчувствието и солидарността; тя документира творчеството и естетиката в играта. Авторката изобилно илюстрира всички форми на взаимосвързаност между играта и говоримия език; тя представя изключителните плодове на въображението на децата и оценява забележителните им способности да навлизат в областта на символизма и сюрреализма, служейки си с материали от ежедневието.

Експертите, които призовава като свидетели на своята теза, са не по-малко разнолики от аргументите ѝ: сред тях има внушителни специалисти в областта на образованието като Ерих Фром, Кийърън Игън, Маргарет Лоуенфелд, Тина Брус, Януш Корчак, Бруно Бетелхайм, Вивиан Гъсин Пейли, Айона и Питър Оупи. Ала други гласове също са готови да подкрепят каузата на детската игра и Сали Дженкинсън умело ги вплита в своето изложение, като го потвърждава и обогатява. Читателят ще се срещне с Джордж Елиът, Джон Кийтс, Айнщайн, Коулридж, Р. Л. Стивънсън и Райнер Мария Рилке.

Това съзвездие от авторитети, отправни точки и аргументи е отразено в множеството илюстративни примери за детска игра, изпъстрили страниците на книгата. Почти на всеки стотина думи има по един ярък пример на дете, увлечено в истинска игра – като се започне от първата страница, където един не съвсем внимателен коресничар е яхнал старо шаси от детска количка, и се стигне до детето, подвластно на една забранена и ненаситна страст към каменните ангели в близкото гробище. Виждаме петгодишното дете от оживената детска градина, погълнато в своята игра като в изпълнен с мир остров, на който кърми куклата си; или пък малките щастливци, шетащи в своята бяла къща, образувана от ефирния плат на сватбена рокля, опъната между простора и храста. Обхватът и мащабът на детските игри е неизмерим. Един от възрастните свидетели, който сега е дядо, си спомня как първите му интереси изпълвали детския му свят: звездното небе и танцът на мравките в праха; опасностите от катеренето по църковната камбанария и как орехчето си строи гнездо. Ала най-експертните от всички свидетели са истинските деца, за чиято игра Сали Дженкинсън ни разказва с огромно уважение, изключителна красота и нежност.

Авторката приканва читателите да последват тези малки експерти по пътя им към израстването и превръщането им във възрастни, пътешествайки из света на въображението и игралната площадка на ума. Тя настоява да отдадем признанието на детството като начин да бъдеш и станеш човек в пълния смисъл на думата. Подготовката за училище няма място в тази география на детството; на дневен ред са много по-важни неща. Децата в тази книга многократно ми напомняха думите на Криста Улф, голямата немска новелистка и есеистка, която великолепно описва траекторията на живота като „голямата Надежда“ – „дългото и несвършващо пътешествие към себе си.“ („В търсене на Криста Т.“, първо издание 1968 г.)

Постижението на Сали Дженкинсън се изразява в това, че премахва всяко съмнение по въпроса за спешната нужда на бъдещите поколения, тръгващи по този път, от подкрепа

от страна на възрастните. Всеки, който се интересува от живота на малките деца, от начина, по който живеят днес и се развиват за бъдещето, ще се вслуша в думите на авторката. Това е една великолепна и важна книга.

Кеймбридж, юни 2001 г.

Въведение

Написах тази книга в чест на детството и детската игра, но не от някаква романтична носталгия по изгубената златна ера на детето (въпреки че на места говоря за детството в миналото), нито от някаква идеализирана представа за детството. Написах я, защото вярвам, че децата днес живеят във времена на безпрецедентна промяна; нейният размах е реална заплаха за стабилността на детството и всичко, което произтича от него.

Поглед назад

Въпреки че днес бедността е фактор в живота на прекалено много деца във Великобритания (две трети), през 50-те и 60-те години на миналия век децата, които са страдали от някакъв недостиг в материално отношение, са били мнозинство. Войната е опустошила страната и по-големите семейства са икономисвали и пестили, живеейки с оскъдни средства. Дрехите са били белязани не от етикетите на модни производители, а от следите от износването им от по-големите братя и сестри – такава е модата на крайната необходимост. Децата са имали съвсем различни, много по-скромни очаквания. Колкото и парадоксално да звучи, въздържанието провокирало богато творчество. Децата играели изключително усърдно; забавленията се правели, а не се купували; юношите сами измисляли начини да се развличат. Необходи-

димостта, този изключителен стимул за творчество, родила много сериозни изобретения. По улиците рисковано се носели колички, сглобени от стари шасита с колела, към които с помощта на въжета, изобретателност и късмет били прикрепени дъски. Гордите им навигатори с къси панталонки и ранени колена ги управлявали с триумфиращ вид. Без да имат нито една дизайнерска играчка, тези млади колесничари се чувствали господари на света.

Кукли от всевъзможни видове и размери – въпреки че Барби още не е била сред тях – са били къпани, обличани, хранени и след това возени в очукани миниатюрни колички от грижовни или пък властни майки. Парцалените кукли са били точно такива, каквито подсказва името им. Саморъчно направените лодки, издялани набързо, за да не се изпусне моментът в дъждовния ден, са плавали гордо по канавките до тротоара. Бомбардираните места са играли ролята на детски площадки. Имало е опасности, рискове и инциденти. Но е имало и свободата да бъдеш.

Днешните засукани високотехнологични играчки оставят на децата много малко възможности за творчество и оригиналност. Те позволяват единствено безкрайното повторение на една и съща дейност. По улиците няма деца, тъй като автомобилите правят играта навън опасна; площадките, определени за игра, в огромната си част имат стерилен вид – те са безопасни и лишени от въображение. Децата ни растат като пленници между четири стени и чакат детството им да отmine, за да могат да се сдобият с някакво чувство за свобода. Изолирани с цел безопасност, те гледат телевизия, играят на компютри и се учат да мислят, чувстват и реагират на света такъв, какъвто го преживяват – а той е такъв, какъвто сме го предназначили за тях. Понякога изглежда, че единственото възможно детство е пасивно, че е полуфабрикат.

Въпреки че статистически децата днес не биват отвличани по-често от преди век, редките трагични случаи провокират страх у родителите. През последните две десетилетия автомобилният трафик по пътищата във Великобритания

почти се е удвоил. Въпреки мерките за неговото облекчаване, опасността за децата е сериозна. Същото важи за всички технологично развити общества. Фактът, че семействата са по-малки означава, че по-големите сестри и братя вече не поемат отговорност за по-малките и не обикалят на групи с тях. От страх ние безпрецедентно ограничаваме свободата им. В една статия, уместно озаглавена „Лястовици, амазонки и... затворници“ Ан-Мари Зигхарт цитира Майер Хилман (от Института за изследване на политиките, САЩ), който отправя покъртително обвинение за състоянието на детството днес:

Животът на децата се променя, заприличвайки все повече на живота на затворниците в затвора. Те също имат покрив над главата, храната им се сервира редовно и са им осигурени забавления; само дето не са свободни да излизат навън. Насилственото задържане и ограниченията върху начина за прекарване на свободното време целят да снижат качеството на живота на затворниците. Ала децата не са затворници...¹

Ан-Мари Зигхарт казва, че ако се отнасяхме към възрастните по същия начин, по който се отнасяме към децата – ако ограничавахме свободата им, сякаш са престъпници, – те щяха да ни обвинят, че нарушаваме правата им. Децата са под наблюдение почти през цялото време; времето им се организира и разпределя от възрастните. Много малко са местата, където могат да се отделят от нас и да са в безопасност. Обществото ни невинаги се радва да проявява търпение към малките деца. Възрастните са както защитници, така и най-големите хулители на децата. Децата се научават да очакват да ги пазим, ала въпреки това ги учим и да се страхуват от нас. Непознатите за тях са потенциална опасност, а не хора, които да помолят за помощ.

По време на викторианската епоха възрастните са виждали децата, но не са ги слушали; *днес вече нито виждаме*

децата, нито ги чуваме. Както Кейти Нътбраун отбелязва, сякаш всички бързат да приключат с детството; да прескочат колкото се може по-бързо последната му ограда и да прецапат пред последния му поток:

Сякаш всички бързат с детството – искат да ускорят развитието. Дали това се дължи на желанието да дадем най-добротото на децата, или на някакво убеждение или ценности, според които детството не си струва в сравнение с това да сме възрастни и затова трябва да направим всичко възможно да стигнем по-бързо до неговия край? ... Ала децата имат собствено темпо и докато ние като възрастни преследваме нашите (и нечии чужди) графици и планове, трябва да сме съзнателни за нуждата на малките деца и да не ги прищипваме. Те искат да спрат, за да се заслушат в прелитания самолет, да клекнат, за да разгледат калинката на някое листо, да седнат на скалите, за да погледат как вълните се разбиват в кея – децата имат собствен дневен ред; те изучават своя свят и мястото си в него. Затова полагат сериозни усилия да не позволяват на възрастните да ги прищипват и трябва да се вслушаме в тяхното послание.²

Детството е, или най-малкото трябва да бъде, състояние на благодат. То трябва да прилича на едно голямо вдишване: както житейски период, в който спокойно могат да са „тук и сега“, така и време за трупане на съкровищница за в бъдеще. Изгубили ли сме способност да съпреживяваме с децата – да чуваме техния глас и да влизаме в техния свят? Можем ли да ги закриляме, без да отнемаме свободата им?

Тази книга е опит да се покатерим отново по дървото, мушвайки се в къщичката на детството, да уловим отново танцуващите мисли и чувства от това време. Когато си го спомним, може да успеем да помогнем на своите деца да намерят пътя към собствения си скрит център, да танцуват и

играят отново в безопасност там, „където животът все още спи в пъпка“ (както казва поетът Р. С. Томас). Трябва отново да почувстваме, че детството е ценно, че и днес е важно – а и винаги ще бъде.

Снимката на трите момчета в тяхната лодка, вперили поглед в далечината, плаващи в безбрежното море на своето въображение, е подходяща метафора за моята тема. На живота може да се гледа като на пътешествие от детството към непознатите земи на бъдещето. Като родители правим всичко, за да дадем на децата си здрави и силни тела – опитваме се да им построим кораби, които са надеждни за мореплаване. Ние екипираме младите си моряци с провизии за пътешествието, с храна, вода, радиостанция, компас за ориентация, звездни карти, морски карти, въже, спасителна жилетка, нож. Преподаваме им уменията, които смятаме, че ще им трябват. Опитваме се да предвидим събитията. Пускаме ги на вода, засипвайки ги с инструкции и информация, събрана от предишните ни пътешествия. Ние ги предупрежда-

ваме, убеждаваме, насърчаваме. Изпращаме ги с най-добри намерения и треперещи от вълнение и надежда. Въпреки това е добре да не забравяме, че тяхната визия за бъдещето, към което са се отправили, е уникална и че въпреки че може да споделяме тяхното минало, тайното бъдеще винаги принадлежи на тях. Всяко дете носи надеждата за това какво иска да стане и начертава курса си към новия свят, водено от дълбоката мъдрост и светлина, които се съдържат в тази вътрешна визия.

Вероятно като гледаме момчетата си в очукана стара лодка, докато плават по зеленото тревно море в детската градина, пред очите ни изплуват други деца от друго място и време. Може дори да започнем да си припомним собствените си драматични игри, по време на които сме надниквали във възможното си бъдеще през вълшебния прозорец на детското въображение.